www.fromoldbooks.org

IV. ULUSLARARASI
KÜLTÜR VE MEDENİYET
KONGRESİ

21-23 Aralık 2018
MARDİN

TAM METİN KİTABI

Editörler
Doç. Dr. Bülent Cercis TANRITANIR
Amenah MANAFİDİZAJİ

ISBN
978-605-7923-84-4

2018
iksad yayınevi

KELÂMÎ BİR PROBLEM OLARAK RÜ'YETULLAH MESELESİ

Doç. Dr. Veysi ÜNVERDİ
Mardin Artuklu Üniversitesi, veysinet@hotmail.com

ÖZET

Rü'yetullah meselesi kelâm ilminin temel problemlerinden birisidir. Rüyetullah, müminlerin ahirette Allah'ı görmesi anlamında kullanılan bir kelâm terimidir. Kelâm âlimleri bu konuyu görmenin koşulları, rüyetullahın imkânı ve zât-ı ilahiyi görmenin keyfiyeti bağlamında tartışmışlardır. Mu'tezile'nin bu konudaki rasyonel çözümlemeleri ve nassların her iki yöne işaret eden argümanları içermesi tartışmanın derinlik kazanmasına neden olmuştur. Bu konudaki itikadî tartışmalar hicri II. asırdan itibaren başlamış ve daha çok Cehm b. Safvan'ın Allah'ı noksanlıklardan tenzih etmeyi esas alan tevhid akidesi etrafında yoğunlaşmıştır.

Ehl-i Sünnet nasslar ve aklî delillerden hareketle rü'yetin mümkün olduğunu savunurken Cehmiyye, Hâriciyye, Zeydiyye, İmâmiyye, Mu'tezile ve Mürcie'nin çoğunluğu rüyetin imkânsızlığını benimsemişlerdir. Bu problem kelâm okullarından özellikle Mu'tezile ile Ehl-i Sünnet arasında yoğun bir şekilde tartışılmıştır. Her iki ekol de hem naslara hem de bazı aklî delillere dayanarak öne sürdükleri iddiaları temellendirmeye çalışmışlardır. Ehl-i Sünnet öte dünyada Allah'ın herhangi bir keyfiyet, cihet ve sınırlama olmaksızın görülebileceğini kabul etmiştir. Buna karşılık Mu'tezile ise rü'yete ilişkin ayetleri aklın belirlediği ilkelerden hareket ederek tevil etmiş ve bir anlamda vahyin görüşünü değil de aklın öngörüsünü doktrinleştirerek Allah'ın ahirette görülemeyeceğini iddia etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rü'yetullah, Rü'yet, Ehl-i Sünnet, Mutezile, Tevhid.

GİRİŞ[1]

Rü'yetullah meselesi kelâm ilminin temel problemlerinden birisidir. "Göz duyu organı ile görmek" anlamına gelen rü'yet kelimesi ile Allah lafzından oluşan rü'yetullah, müminlerin ahirette Allah'ı görmesi anlamında kullanılan bir kelâm terimidir. Kelâm âlimleri bu konuyu görmenin koşulları, rü'yetullahın imkânı ve zât-ı ilâhîyi görmenin keyfiyeti bağlamında tartışmışlardır. Mu'tezile'nin konuya ilişkin rasyonel çözümlemeleri ve nassların her iki yöne de anlaşılmaya müsait argümanları içermesi tartışmanın derinlik kazanmasına neden olmuştur. Bu konudaki itikadi tartışmalar hicri II. asırdan itibaren başlamış ve daha çok Cehm b. Safvan'ın Allah'ı noksanlıklardan tenzih etmeyi esas alan tevhid akidesi etrafında yoğunlaşmıştır.[2]

Ehl-i Sünnet rü'yetin mümkün olduğunu savunurken Cehmiyye, Hâriciyye, Mu'tezile ve Mürcie'nin çoğunluğu rü'yetin imkânsız olduğunu iddia etmişlerdir.[3] Rü'yetullah problemi, Mu'tezile ile Ehl-i Sünnet arasında derin tartışmalara neden olan bir konu olmuştur.[4] Bu

[1] Bu tebliğin hazırlanmasında Bilimname Dergisi'nin XXVIII sayısında yayınlanan "Kâdî Abdülcebbâr'ın Rüyetullah'ın Reddine İlişkin Dayanakları" adlı makalemizden istifade edilmiştir.

[2] Temel Yeşilyurt, "Rü'yetullah", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXV, 311-312.

[3] Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfü'l-Musallîn*, (neş. Helmut Ritter), Wiesbaden 1980, 216; Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî fî Ebvabi't-Tevhîd ve'l-Adl,* (tah. M. Mustafa Hilmi-Ebü'l-Vefa Gânîmî), Kahire tsz., IV, 139; Pezdevî, *Usûlu'd-Dîn*, ter. Şerafeddin Gölcük, İstanbul 2013, 120.

[4] Bkz. Veysi Ünverdi, "Kâdî Abdülcebbâr'ın Rü'yetullahın Reddine İlişkin Dayanakları", *Bilimname*, XXVIII, 2015, sayı: 1, 206-238.

çerçevede öncelikle görmenin koşulları ele alınacak, ardından iki ekolun rü'yetullah anlayışları ve bu konudaki delilleri irdelenecektir.

1. Görme Fiilinin Koşulları

Görme fiilinin gerçekleşmesi, bir takım fiziksel koşulların varlığıyla mümkündür. Mu'tezilî kelâmcıların açıkladığı görme fiilinin şartları şunlardır: Öncelikle görme duyusu sağlam olmalı, görülmek istenen nesne görülebilir, karşıda ve görme duyusunun bulunduğu yerde olmalı, çok küçük ve ince/rakîk olmamalı, latif/şeffaf olmayıp yoğunluk kazanmış olmalı, çok uzak veya yakın ve görmeye mani bir perde olmamalıdır.[5] Fakat belirtilen engellerle sınırlanmamış bir varlığın -zâtı gereği görülmez olmaması kaydıyla- görülmesi zorunludur.[6] Mu'tezile'ye göre belirtilen engeller gözden çıkan ışınların görülmek istenen cisme ulaşmasını engelleyerek görmeye mani olmaktadır.[7] Fakat görmenin her ne kadar gözden çıkan ışınlarla gerçekleştiği savunulsa da modern tıp verilerine göre görmenin, ancak dışarıdan insan gözüne gelen ışıkların saydam tabakada kırıldıktan sonra, gözbebeğinden geçerek merceğe ulaşmasını müteakip gerçekleştiği kabul edilmektedir.[8]

Ehl-i Sünnet'e göre bu şartların bulunması mutlaka görmenin gerçekleşmesini sağlamaz. Nitekim uzaktaki büyük bir cisim, küçük olarak görünür ve ayrıca uzaktaki cismin sadece bazı parçaları görülebilir.[9] Aslında Ehl-i Sünnet de Mu'tezile'nin ileri sürdüğü koşulları kabul eder, fakat bu koşulların Allah'ın görülmesi konusunda geçerli olmadığını savunur. Onlar görme hadisesini, canlıda "varoluş"un dışında herhangi bir şarta bağlamadan Allah'ın yarattığı bir meleke olarak kabul ederek görme fiilinin "varoluş" ile alakalı olduğunu belirtirler.[10] Onların bu yaklaşımı, rü'yetin mümkün olduğunu ispata yöneliktir. Nitekim Allah'ın keyfiyetten arındırılmış bir şekilde (cisimlere özgü olan şartlar aranmaksızın) görülebileceğini de savunmuşlardır.[11]

Mu'tezile rü'yetin imkânsızlığını duyu organındaki bir engele değil de varlığın oluşuna/yaratılışına bağlar. Yani rü'yeti şartlara göre değişmeyen zâtî bir nitelik olarak kabul eder. Sözgelimi tat ve kokunun zâtî niteliklerinden ötürü görülmediğini savunur.[12] Ehl-i Sünnet'e göre ise koku, tat gibi mevcut olan şeyler de görülebilir, fakat görülmelerini sağlayacak şarta sahip değillerdir. Yani âdetullah ve sünnetullaha göre Allah insanda tat, koku vb. mevcutları görme özelliğini yaratmamıştır. Yoksa bunların görülmemeleri, rü'yetin imkânsızlığından değildir.[13] "Varoluş" da belirtilen şeylerin görülmesini zorunlu kılmaz, sadece cevazına işaret eder. Görme fiilinin vukuu için gözde, görülmek istenen şeye ait rü'yetin yaratılması zorunludur. Şartlar mevcut olduğu halde Allah rü'yet fiilini yaratmadığı sürece görme fiili gerçekleşmez. Dolayısıyla görmenin gerçekleşmemesi bir engelden ötürü olmayıp, Allah'ın o anda rü'yeti yaratmamasındandır. Bir şey görülmediği vakit de görülebilme vasfını kaybetmez.[14] Mu'tezile'ye göre ise rü'yet, Allah'ın yaratmasına bağlanamaz. Zira rü'yet gören

---

[5] Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, tas. M. Ömer Dimyati, Beyrut 1998, VIII, 151-152.

[6] Teftâzânî, *Şerhu'l-Akaid*, (ter. Süleyman Uludağ), İstanbul 1999, 187; Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*, (tah. Abdulkerim Osman), Kahire 1996, 248, 257-258; *a.g.e.*, IV, 115-116.

[7] Kâdî Abdülcebbâr, *Muğnî,* IV, 117-118.

[8] Bkz. William F. Ganong, *Tıbbi Fizyoloji*, (çev. Ayşe Doğan), İstanbul 1995, 160, 163.

[9] Teftâzânî, *a.g.e.,* 187. Cürcânî, *a.g.e.,* VIII, 151-152.

[10] Temel Yeşilyurt, "Rü'yetullah Tartışması", (*Kelam Kitâbı içinde, Editör: Şaban Ali Düzgün)*, Ankara 2012, s. 515; bkz. Kılıç Aslan Mavil, "Bir Mu'tezile ve Mâtürîdiyye Tartışması –Rü'yetullah-, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 2014, c. 14, sayı: 2, 457.

[11] Cürcânî, *a.g.e.,* VIII, 115; Teftâzânî, *a.g.e.,* 187.

[12] Kâdî Abdülcebbâr, *a.g.e.,* IV, 39, 83, 180; *a.g.e.,* 253-254.

[13] Teftazânî, *a.g.e.,* 184; Nesefî, *Tebsıratü'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, (tah. Hüseyin Atay, Şaban Ali Düzgün), Ankara 2004, I, 526-527, 546-548.

[14] Nesefî, *a.g.e.,* I, 545-546; Teftâzânî, *a.g.e.,* 188.

ve görülmek istenen şeye ait koşullar ile alakalıdır. Rü'yetin gerçekleşebilmesi için görülmek istenen şeyin zatına ait görülebilme vasfının yanında görme duyu organı olan gözün sağlam olması ve yukarıda zikredilen engellerin bulunmaması elzemdir.[15]

Diğer taraftan Ehl-i Sünnet'e göre ahirette görmenin koşulları değişebilir. Yani şahitteki görmenin şartları aynen gaip için de geçerlidir denemez.[16] Allah öte dünyada bir mekânda veya yönde/karşıda olmadan, ışınlar göze gelmeden ve gören ile Allah arasında mesafe olmadan görülebilir.[17] Gözbebeği nesnenin görülmesi esnasında görülecek nesneden etkilenmez. Zira görme, gözbebeğinin etkilenmesi değildir veya böyle bir şarta bağlanamaz. Kısacası Ehl-i Sünnet'e göre görme fiili, Allah'ın insanda yarattığı bir yetidir. Herhangi bir etkileşim olmaksızın görme duyusu ile Allah görülebilir. Fakat Allah, cisim olmadığı için herhangi bir yönde bulunamaz ve gözbebeği Allah'a doğru çevrilemez.[18] Nitekim görme, yön ve hizaya taalluk etmez, sadece görülen şeye taalluk eder. Eğer bir şey, bir yönde ise o yönde görülür, şayet bir yönde değilse o zaman yönsüz görülür. Yani her şey olduğu gibi görülür.[19]

2. Mu'tezile'de Rü'yetullah Düşüncesi

Mu'tezile rü'yetullahı ontolojik ve epistemik açılardan reddetmiştir. Onlara göre rü'yetin kabulü Allah'ın bir mekân ve yönde yer almasını gerektirir. Bu ise aşkın varlığın maddi varlıklara benzemesidir. Mu'tezilî tevhid prensibine göre Allah zâtı itibariyle mahlûkata benzetilemez. Dolayısıyla rü'yetin reddi Allah'ı teşbih ve tecsimden korumak için elzemdir. Bu noktadan hareket eden Mutezilî kelâmcılar, rü'yete ilişkin nassları aklın önceden belirlediği ilkelerden hareket ederek tevil etmiş ve bir anlamda vahyin görüşünü değil, aklın öngörüsünü doktrinleştirmişlerdir. Bu noktada Mu'tezile'nin rü'yetulllah eleştirisinin arka planı üzerinde durmamız gerekmektedir.

2.1. Rü'yetullah Eleştirisinin Teolojik Arka Planı

Mu'tezile'ye göre rü'yetullah problemi temelde tevhid prensibi ile ilişkilidir. Tevhid prensibi Mu'tezilî düşünürlerin bütün yaklaşımlarına rengini vermiştir. Onlar, tevhid ilkesi gereği Allah'ı her türlü benzerlik ve noksanlıktan uzak tutmaya çalışmışlardır. Rü'yetin imkânsızlığı ve O'nun sıfatlarının yaratılmışların sıfatlarına benzememesi de bu ilkenin bir gereğidir. Mu'tezile belirlediği bu aklî çıkarım doğrultusunda nassı anlamış ve tevil etmiştir. Dolayısıyla aklın birtakım gerekçelerden ötürü Allah hakkında caiz görmediği rü'yeti O'ndan nefyetmiştir. Onlara göre tevhid ve adalet konularındaki nasslar aklın önceden belirlediği ilkeler olmadan doğru bir biçimde anlaşılamaz. Tevhid ilkesi gereği O'nun cisim, araz, yön ve sınırının olmasını çağrıştıran veya gerektiren nass, O'nun tenzihi için tevil edilmelidir. Sözgelimi onlar, Allah'tan "yön"ü nefyetmişlerdir. Çünkü O'nun herhangi bir yönde olması, mahallinin olmasını; mahallinin olması da cisim olmasını doğurur. Cisim olması ise Allah'ın muhdes olmasını gerektirir. Allah'ın gözle görüleceğini iddia eden de O'nu, cisimler gibi görülebilen bir varlık olarak vasıflandırmış olur. Çünkü göz, ancak bir yerde ve yönde bulunan sonlu ve sınırlı maddi varlıkları görebilir. Oysa O, maddi özellikler taşımaktan münezzehtir.[20]

Mu'tezilî düşünürler Allah'ın zâtını tenzih etme ve antropomorfik düşünceleri reddetme adına, O'nu aşırı derecede soyutlamışlardır. Bu doğrultuda Allah'a pozitif ve betimleyici vasıflar

---

[15] Kâdî Abdülcebbâr, *a.g.e.*, IV, 39.

[16] Cürcânî, *a.g.e.*, VIII, 155; *Şerhu'l-Mevâkıf*, (ter. Ömer Türker-İ. Halil Üçer), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2015, 188.

[17] Teftâzânî, *a.g.e.*, 187.

[18] Cürcânî, *a.g.e.*, VIII, 131-132.

[19] Pezdevî, *a.g.e.*, 131.

[20] Kâdî Abdülcebbâr, *Muğnî*, VII, 174-175, 230; XVI, 395; *Fazlü'l-İ'tizâl*, 139; Kamil Güneş, "Mu'tezilî Düşüncede Aklın Nakilden Önce Gelmesi Meselesi Üzerine" (Kâdî Abdülcebbâr Örneği), *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin İlmi Mecmuası*, sayı: 1, 2004, 137, 141-142.

atfetmek yerine daha çok tenzihî nitelemelerde bulunmuşlardır.[21] Çünkü beşerî dilin Allah hakkında doğrudan kullanımı zaman zaman tevhid prensibi ile çelişmekte, tecsîm ve teşbihe düşülmesine neden olmaktadır. Bu ise O'nun aşkınlık boyutuna halel getirmektedir.[22] Sonuçta Müşebbihe ve Mücessime'nin antropomorfist yaklaşımla Allah'ı yaratılmışlara benzeterek aşırı uca meylettikleri gibi Mu'tezilî kelâmcılar da tevhid prensibi adına ortaya koydukları tenzihçi yaklaşımla ifrat ve tefrit arasında aşırı uca kaymışlardır.[23]

1. Rü'yetin Reddine İlişkin Aklî Deliller

Mu'tezilî kelâmcılar Allah'ın ahirette görülmesini olumsuzlarken bu dünyadaki görme fiilinin gerçekleşme şartlarını ahiret için de aynen uygulamışlardır. Yani rü'yetin gerçekleşmesinin şartlarını dünya ve ahiret açısından eşitlemişlerdir. Onların rü'yetin reddine ilişkin öne sürdüğü aklî deliller şunlardır:[24]

1. Karşıda Bulunma (Mukabele) Delili

Bu delile göre insan ancak sağlıklı duyu organı olan göz ile görebilir. Göz ise baktığı şeyi ancak karşıda, karşıdakine hulûl etmiş veya karşıda olma kapsamındayken görebilir. Belirtilen son iki husus, nesneye hulûl etmiş durumdaki siyahlık, beyazlık vb. arazlar ile kişinin aynaya yansıyan halini görmesi gibi hükmen karşıda bulunma durumudur. Allah'ın ise nesnelerin karşısında olması söz konusu değildir. Çünkü karşıda bulunma durumu, sadece maddi varlıklara özgüdür.[25] Ayrıca Allah'ın görülmesi -cisim olmayı gerektireceği için- hâdis olmasını da gerektirir. Fakat O'nun kadîm oluşu rü'yete manidir. Keza rü'yetin ispatı, muhdesliği gerektirmesi açısından da O'nun için bir noksanlıktır. Bunun yanında rü'yetin ispatı, Allah'ın muhtaç olmasını da doğurur. O'nun muhtaç olması mümkünse, hükmünde haksızlık yapması ve verdiği haberde yalancı olması da mümkün olur. Allah ise bunlardan münezzehtir.[26] Ehl-i Sünnet'e göre ise şahidin görülmesinde şart koşulan karşıda olma şartı, gâib için şart koşulmayabilir. Zira iki görmenin mahiyeti birbirinden farklıdır.[27]

2. Makul Engeller Delili

Objenin görülememesinin bir nedeni de -idraki ortadan kaldıran- makul engellerdir. Bu engeller, görülecek olan nesnenin çok yakın veya uzakta bulunması, başka bir nesne tarafından perdelenmiş olması, cevher-i ferd gibi henüz yoğunluk kazanmamış şeffaf/latif bir halde bulunması, melekler ve cinler gibi çok ince ve hassas bir özelliğe sahip olması ve görülmek istenen şeyin görme hizasının dışında yer alması şeklinde sıralanabilir. Bu koşullar söz konusu olduğunda cismin görülmesi imkânsızdır. Fakat bu engeller cisimlere mahsustur, Allah hakkında düşülemez.[28] Allah'ın görülmemesi gözdeki bir zayıflıktan, gözden çıkan ışınların O'na ulaşamamasından veya bunun dışındaki herhangi bir engelden kaynaklanmayıp, kendi zâtında rü'yetin imkânsızlığındandır. Dolayısıyla rü'yete mani bir -dış- engel bulunmamaktadır.[29] Neticede rü'yetullah Tanrı'nın ontolojik karakteri açısından imkânsızdır.

3. Şimdiki Zamanda Görülmeme Delili

---

[21] Kâdî Abdülcebbâr, *Şerh,* 151, 195-199; ayrıca bkz. Temel Yeşilyurt, *Tanrı'nın Aşkınlığı Bağlamında Rü'yetullah Sorunu*, Malatya 2001, 12-13.

[22] Yeşilyurt, *a.g.e.,* 91.

[23] Bkz. Cüveynî, *el-Burhân fi Usûli'l-Fıkh*, Mısır 1418, I, 104; Güneş, *a.g.m.*, 158.

[24] Bkz. Kadî Abdülcebbâr, *Şerh*, 233; ayrıca bkz. İlyas Çelebi, *İslam İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kadı Abdulcebbar,* İstanbul 2002, 253.

[25] Kâdî Abdülcebbâr, *a.g.e.*, 248; *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse (Mutezile'nin Beş İlkesi),* (ter. İlyas Çelebi), İstanbul 2013, 400-402. (Bundan sonraki dipnotlarda tercümenin sayfa numaraları parantez içinde verilecektir.)

[26] Kâdî Abdülcebbâr, *Muğnî*, IV, 160, 192-193; *a.g.e.,* 276, (444); ayrıca bkz. Gazzâlî, *Meâricu'l-Kuds,* Mısır tsz., 45.

[27] Cürcânî, *a.g.e.,*VIII, 131-132.

[28] Kâdî Abdülcebbâr, *a.g.e.,* IV, 115-116; *a.g.e.,* 257-258; Nesefî, *Tebsıra*, I, 513.

[29] Bkz. Kâdî Abdülcebbâr, *a.g.e.,* 253, (408); *a.g.e.,* IV, 139.

Bu delilin açılımı şöyledir: Eğer Allah makul engellerin kaldırılmasıyla görülebilseydi, O'nu şu anda görmemiz gerekirdi. Mademki O'nu şimdi göremiyoruz, öyleyse O'nun görülmesi muhaldir.[30] Ayrıca şayet Allah görülebilseydi, cevher ve arazlar gibi O'nu olduğu hal üzere idrak etmemiz gerekirdi. O'nu şimdi görmememiz O'nu zaruri ilimle bilmediğimizi de göstermektedir. Nitekim bazıları O'nu inkâr etmektedir. Bu noktada bazıları O'nu görebiliyor, bazıları ise göremiyor da denilemez. Çünkü şu anda görülmüyor olmasının nedeni görülmesinin muhal olmasındandır.[31] Böylece Mu'tezile şâhid ile gâibi eşitlemiş ve Allah'ın bu dünyada görülemeyişinden hareketle ahirette de görülemeyeceğini iddia etmiştir. Buna karşılık Râzî (ö. 606/1210), sonradan olan şeylerin bazı şartların bulunmasıyla birlikte görülmelerinin zorunlu oluşu, dolayısıyla, aynı şartların bulunması halinde Allah'ın da zorunlu olarak görülmesi gerektiği yaklaşımının doğru olmadığını belirtmiştir. Çünkü bir nesne hakkında oluşan hükmün, ona karşıt durumda olanlarda da aynen geçerli olduğunun söylenemeyeceğini ve neticede O'nun görülmesinin hâdis olanların görülmesinden farklı olacağını vurgulamıştır.[32]

2. Rü'yetin Reddine İlişkin Naklî Deliller

Mu'tezile'nin rü'yeti reddederken öne sürdüğü naklî delil şunlardır:

1. Mu'tezile'ye göre *"O'nu gözler idrak etmez, gözleri O idrak eder."*[33] ayeti Allah'ın görülemeyeceğinin delilidir. Çünkü "idrak" lafzı "basar" (göz) kelimesiyle kullanıldığında sadece rü'yet anlamına gelir. Ayrıca rü'yetin nefyi, Allah için övgü kabilindedir, rü'yetin zâttan nefyi övgü ise onun zâta nispeti noksanlık olur. Esasen bu ayetle Allah, zâtına ait bir halden ötürü görülmesinin muhal olduğunu bildirmiştir.[34] Nitekim zikredilen ayette rü'yet, vakit belirtilmeksizin olumsuzlanmıştır. Bu durum O'nun hiçbir zamanda ve koşulda görülmemesini zorunlu kılmaktadır.[35]

Mu'tezile'ye göre ayetin bağlamına bakılırsa söz konusu ifade övgü anlamındadır. Nitekim bir önceki ayette *"O göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. O'nun eşi olmadığı halde nasıl çocuğu olabilir! Her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen O'dur. İşte Rabbiniz Allah O'dur. O'ndan başka Tanrı yoktur..."*[36] buyurulmuştur. Allah'ın kendisini vasıflandırdığı bütün bu nitelikler övgü mahiyetindedir.[37] Bazı varlıkların görülmeme konusunda Allah ile aynı vasfa sahip olması O'nun övülmesine mani değildir. Çünkü Allah'ın övülmesi, salt görülmemesiyle değil, gören ama görülmeyen olmasıyla gerçekleşmiştir.[38] Görülme bağlamında varlıklar üçe ayrılır: Birincisi insanlar gibi görür ve görülür; ikincisi renkler gibi görmez ama görülür; üçüncüsü ise irade sıfatı gibi ne görür ne de görülür. Allah ise bütün bunlardan farklı olarak görür ama görülmez.[39]

2. Mu'tezile'ye göre *"... (Musa) "Rabbim! Bana kendini göster, seni göreyim" dedi. (Rabbi): "Sen beni asla göremezsin..."*[40] ayeti de Allah'ın görülemeyeceğinin delilidir. Mu'tezilî âlimlerin çoğunluğuna göre ayette belirtilen görme talebi kavme ait olmalıdır. Çünkü Hz. Musa rü'yetin imkânsız olduğunu bildiği için kendi adına görme talebinde bulunamaz. Onun rü'yetin imkânsızlığını bilmemesi ise Allah'ı bilmemesi anlamına gelir ki bu mümkün değildir. Hz. Musa'nın tövbesinden ötürü de talep, ona atfedilemez. Çünkü O, Allah'tan izinsiz olarak

---

30 Kâdî Abdülcebbâr, *a.g.e.,* 253.
31 Kâdî Abdülcebbâr, *Muğnî*, IV, 99.
32 Râzî, *Meâlimu Usûli'd-Dîn*, 71; *el-Muhassal*, 186.
33 En'am 6/103.
34 Kâdî Abdülcebbâr, *a.g.e.,* IV, 150, 152-153; *Şerh*, 233.
35 Kâdî Abdülcebbâr, *a.g.e.,* IV, 150.
36 En'am 6/101-102.
37 Kâdî Abdülcebbâr, *a.g.e.*, IV, 151-152; *a.g.e.*, 235-236.
38 Kâdî Abdülcebbâr, *a.g.e.*, 236, (380).
39 Kâdî Abdülcebbâr, *Muğnî*, 237; *Şerh,* IV, 159-160.
40 Â'râf 7/143.

istekte bulunduğu için tövbe etmiştir. Peygamberin, ümmetin yanında sem'î bir izin olmadan Allah'tan talepte bulunması caiz değildir. Aksi halde talebi yerine gelmeyen peygamberin sözü kabul edilmeyen kişi durumuna düşmesi muhtemeldir. Aslında rü'yet talebinde bulunan kavme, Hz. Musa'nın yanıtı ikna edici olmamış, bunun üzerine o da Allah'tan rü'yeti talep etmiştir.[41] Belirtilen ayeti farklı şekilde yorumlayan Ebû'l-Huzeyl (ö. 235/849) ve Ebû Ali el-Cübbâî (ö. 303/916) gibi bazı Mu'tezilî kelâmcılara göre ise ayette geçen rü'yet ifadesi ilim manasındadır. Çünkü rü'yet mutlak olarak kullanıldığında sadece ilim anlamına gelir. Dolayısıyla ayet "Rabbim ahirette ortaya çıkacak bazı işaretler gibi bana alametler göster ki seni zaruri olarak bileyim." anlamındadır.[42]

Mu'tezile'ye göre ayette geçen *"Beni asla göremezsin."* ifadesi Allah'ın hiçbir zaman görülemeyeceğinin delilidir. Zira ayette kullanılan "len" edatı ebedilik ifade eder. Ayrıca ayetin devamındaki *"...ancak şu dağa bak, o yerinde durabilirse, beni görürsün."* ifade ile Allah kendisinin görülmesini, dağın sallandıktan sonra yerinde durmasına veya sallanma haline bağlamıştır. Rü'yetin dağın durmasına bağlanması mümkün değildir. Çünkü Hz. Musa dağ yerinde durmasına rağmen Rabbini görememiştir. Şu halde rü'yet, dağın hareket halinde istikrarına bağlanmıştır. Rü'yetin gerçekleşmesi olanaksız bir şarta bağlanması ise O'nun görülemeyeceğinin kanıtıdır.[43] Kanaatimizce Allah'ın *"Beni göremeyeceksin."* ifadesinin sadece bu dünyaya yönelik olduğu da söylenebilir. İnsan zayıf ve sınırlı bir varlık olduğu için azametine rağmen dağın dayanamadığı bir olguyu insan da kaldıramayabilir. Bu sebeple ilgili ayetten hareketle Allah'ın ahirette de görülemeyeceği sonucunun çıkarılması çok da doğru olmayacaktır.

3. Ehl-i Sünnet'te Rü'yetullah Düşüncesi

Ehl-i Sünnet kelâmcılarının çoğunluğu rü'yetullahı aklî delillerden hareketle mümkün, naklî açıdan ise vâcip olarak görmüştür. Onlara göre Allah'ın Müslümanlar tarafından ahirette görülmesi O'nun bir lütfu olarak düşünülmelidir. Bu konuda Ehl-i Sünnet'in öne sürdüğü deliller şunlardır:

1. Rü'yetin İmkânına İlişkin Aklî Deliller

Ehl-i Sünnet'e göre Allah'ı görmenin imkânını akıl belirlese de akıl, aksini gösteren bir delil ortaya konulmadıkça rü'yeti reddetmez. O'nu görmenin imkânı ise zatı gereği rü'yeti imkânsız kılacak bir engelin olmamasıdır.[44] Öte yandan Mu'tezile'nin sadece cisimlerin görülebileceği iddiası karşısında Ehl-i Sünnet Allah'ın keyfiyet, cihet ve sınırlama olmaksızın görülebileceğini savunmuştur. O'nun görülmesi konusunda aklın takdir edeceği hiçbir özellik yoktur. Her şey bulunduğu hal üzere görülür.[45]

Ehl-i Sünnet rü'yetin ispatı için "varlık delili"ni öne sürmüştür. Bu delilin açılımı şöyledir: Günlük hayatta gerçekte var olan her şey görülmektedir. Var oldukları için her zaman görülebilen nesneler için şu değerlendirme yapılabilir: Her an hakikati ve yapıları birbirinden farklı olan renkler, ışıklar, hareket, sükûn, birleşme, ayrılma gibi arazlar görüldüğü gibi cisimler de görülmektedir. Cisimler ve arazlar ancak varlık durumunda görülürler. Cismin görülmesi cisim olmasından kaynaklanmayıp ya mevcut ya hâdis veyahut mümkün olmasındandır. Hudûs görmeyi sağlayan bir etken değildir. Çünkü hudûs sonradan var olma, üzerinden yokluk geçen bir varlıktan ibarettir ki yokluğun belirli bir hükme ulaşmada herhangi bir değeri yoktur. Mümkün varlık ise bir şeyin varlığının ve yokluğunun zorunlu olmamasından ibarettir ki bu durumun da görmede bir tesiri yoktur. Şu halde "var olma", görülmeye imkân tanıyan mutlak bir illettir. Görmeyi mümkün kılan illet, Allah'ta da mevcut olduğuna göre O'nun da görülmesi

---

41 Bkz. Kâdî Abdülcebbâr, *a.g.e.,* IV, 162-164, 218; *a.g.e.,* 263-264, (424).

42 Kâdî Abdülcebbâr, *Muğnî,* IV, 162-163; Râzî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, XIV, 238-240; Nesefî, *Tebsıra*, I, 517.

43 Kâdî Abdülcebbâr, *a.g.e.,* IV, 161-162, 169; *a.g.e.,* 265.

44 Gazzâlî, *el-İktisâd*, 41; Teftâzânî, *a.g.e.,* 183.

45 Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 122, 134; *Te'vilât*, II, 279; Cürcânî, *a.g.e.,* VIII, 115; Teftâzânî, *a.g.e.,* 187.

elzemdir.[46] Diğer taraftan ses, koku, tat gibi mevcutların görülmemesinin sebebi görülmelerinin muhal olduğu için değil, Allah'ın âdetinin onların görülmemeleri şeklinde cereyan ettiği içindir. Görülmeyi zorunlu kılan sebep, Allah'ın gözde görülene ait rü'yeti yaratmasıyladır. Ayrıca objeler görülmediği zaman, görülebilme özelliğini de kaybetmez.[47]

Mu'tezile'ye göre ise rü'yet, şartların farklılaşmasıyla değişmeyen zâtî bir niteliktir. Bu özellik nesnenin mevcut olmasıyla beraber bir mahalde bulunmasıdır. Yoksa sadece mevcudiyet, görme fiilinin sebebi değildir. Mevcudun görülmesi temelde kendi türünün görülme imkânına bağlıdır. Sözgelimi cevher ve renkler görülebilirler. Bunlar cisim oldukları için büyüklük, küçüklükleri vs. algılanabilir. Dolayısıyla görme duyusu sağlam ve engeller kaldırılmış ise cins olarak cisimler algılanır. Şu halde her mevcut, görülebilir denemez. Aksi halde irâde, ilim, itikad, tat gibi niteliklerin de görülmeleri gerekirdi.[48] Allah için de mevcudiyeti nedeniyle görülür denemez. Zira O, görülebilseydi, olduğu hal üzere görülecekti. Ahirette O'nun nitelikleri değişmeyeceği için orada da görülebilir denemez.[49] Allah'ın gözde rü'yeti yaratması ile de nesneler görülür denemez. Çünkü rü'yet ek bir nitelik değildir. Aksi takdirde görme duyusu olan gözün, görmenin koşulları mevcut olmasına rağmen Allah'ın gözde idraki yaratmaması nedeniyle nesneleri görmemesi gerekirdi.[50] Kanaatimizce görme fiilinin gerçekleşmesi için mevcudiyetin zorunlu olduğunu söylenebilir. Fakat her var olan görülebilir denemez. Zira hâlihazırda mevcut olan birçok şeyi görememekteyiz. Çünkü insana bunları görebilecek bir kabiliyet verilmemiştir.

2. Rü'yetin İmkânına İlişkin Naklî Deliller

Ehl-i Sünnet'in Allah'ın ahirette görülebileceğine dair öne sürdüğü naklî deliller şunlardır:

1. Ehl-i Sünnet'e göre *"Nice yüzler vardır ki o gün parlayacak, Rablerine bakacaklar."*[51] ayeti rü'yetin delilidir. Çünkü "nazar" kökü, "vech" (yüz) sözcüğüyle kullanıldığında yalnızca rü'yet manasına geldiği gibi "nazar" kelimesi, "ila" edatı ile kullanıldığında da görme manasına gelir. Fakat "nazar" kelimesi harf-i cersiz kullanılırsa yakınlaşma ve bekleme anlamına gelir.[52] Ayrıca "ila" edatıyla kullanılan "nazara" fiili Hz. Musa'nın Allah'ı görme talebinde de aynı şekliyle (enzur ileyk) kullanılmıştır.[53] Dolayısıyla ayette kastedilen rü'yettir. Gözlerin Allah'ı idrak edemeyeceğini bildiren ayet ise[54] gözlerin Allah'ı dünyada göremeyeceği şeklinde anlaşılmalıdır.[55]

Buna karşılık Mu'tezile'ye göre *"O'nu gözler idrâk etmez, gözleri O idrak eder."*[56] ayeti tahsis edilemez. Ayette Allah zâtından rü'yeti nefyederek kendisini övmüştür. Bu nedenle övgü gerekçesiyle yapılan olumsuzlamanın kaldırılması ilişkilendirildiği varlık için bir eksiklik doğurur. Allah ise noksanlıklardan münezzehtir. Ayrıca ayette geçen "nazar" kelimesi "basar" kelimesinden farklı anlamda olup sağlam gözbebeğinin görülecek şey tarafına görme maksadıyla çevrilmesidir. Dolayısıyla nazar sadece rü'yete bir başlangıçtır. Nazar ile rü'yet arasındaki ilişki işitme ile kulak verme arasındaki ilişki gibidir. Örneğin "kulak verdim" denilince ses

---

[46] Râzî, *Kitâbu'l-Erbaîn*, Haydarâbâd 1353, 191; *el-Muhassal*, 182-183; Bâkıllânî, *Kitâbu't-Temhid*, (tah. İ. Ahmed Haydar), Beyrut 1993, 302; Cürcânî, *a.g.e.,* VIII, 131-132; Teftâzânî, *a.g.e.,* 184.

[47] Kâdî Abdülcebbâr, *Şerh*, 254; Nesefî, *a.g.e.,* I, 545-546; Bağdâdî, *Usûli'd-Dîn,* 98-99; Teftâzânî, *a.g.e,* 184.

[48] Kâdî Abdülcebbâr, *Muğnî*, IV, 83-84, 88; *Şerh,* 253-254.

[49] Kâdî Abdülcebbâr, *a.g.e.*, 254.

[50] Kâdî Abdülcebbâr, *Şerh,* 254-255, (410); Nesefî, *a.g.e.,* I, 546.

[51] Kıyâme 75/22-23.

[52] Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 123; Eş'arî, *el-Lum'a'*, 64; *İbâne*, 13-14; Bâkıllânî, *a.g.e.*, 303, 309; Cüveynî, *Kitâbu'l-İrşâd*, tah. M. Yusuf Musa-Abdulmun'im Abdulhamid, Mısır 1950, 181-182.

[53] Yeşilyurt, "Rü'yetullah", XXXV, 312.

[54] En'am 6/103.

[55] Cürcânî, *a.g.e.,* VIII, 157.

[56] En'am 6/103.

duyulmamış olabilir ama "işittim" denilince ses duyulmuştur.[57] Kısacası Mu'tezile'nin tanımlamasına göre nazar "bakmak" manasında olup görmeye götüren bir yoldur; bu fiilden sonra görülmek istenen şey görülebilir ya da görülmeyebilir.

Mu'tezile'ye göre görülmesi mümkün olan şeylere nazar edilebilir. Allah'ın bakanın karşısında bulunması söz konusu olmadığı için O'na bakılması da mümkün değildir. Bu durumda ayette geçen nazar kavramının görmekten başka bir anlama hamledilmesi gerekmektedir. En uygun anlam ise "intizar"dır. İntizar manasının Rabbe taallukunu ise O'nun nimet ve sevabına hamletmek gerekir. Böylece anlam, müminler kıyamet gününde "Rablerinin nimet ve sevabını bekler." olmaktadır.[58] Zira nazar kelimesi, "ila" edatı ile geçişli hale getirildiğinde bekleme manası verilebilir.[59] Ehl-i Sünnet'e göre ise ayet, cennet ehlinden bahsettiği için "nazar" kelimesine bekleme anlamı verilemez. Çünkü bekleme, üzüntüyü içerir. Nazarın ancak Allah'ın görülmesi olarak ele alınması kul için bir ikram olabilir.[60] Kanaatimizce nazarın intizar olarak tevil edilmesi ayetin bağlamı ve Kur'an'ın tasvir ettiği cennet hayatı ile de bağdaşmamaktadır.[61] Nitekim yüzlerin ışıl ışıl olmasının bir beklemeden kaynaklı olması ihtimali de pek olası değildir.[62] Diğer taraftan Mu'tezile'nin tevili, kelâmın zahiri manasından mecaza hamledilmesidir. Bu ise delilsiz olmamalıdır.[63]

2. Ehl-i Sünnet'e göre *"Gözler beni idrak edemez."* ayeti rü'yetin delilidir. Çünkü rü'yet imkânsız olsaydı, ayette belirtilen övgü gerçekleşmezdi. Ancak bir şeyin rü'yeti mümkün olup büyüklükte tek ve eşsiz olduğu için görülmezse, "görülmemek" bu durumda onun için övgü konusu olabilir.[64] Râzî bunu şöyle açıklar: Allah, zâtı nedeniyle görülemez olsaydı, bu görülmez oluşun anlatımı kendi başına övgüyü gerektirmezdi. Fakat ayet, "Allah görülebilir olmasına karşın tüm gözlerin görmesini engellemeye kâdirdir." manasında alınırsa övgü gerçekleşmiş olur. Kısacası Allah, gözlerin kendisini görmesini engellemesiyle övünmektedir.[65] Ayette Allah'tan nefyedilen idraktir. İdrak ise sınırlı olanın her yönüyle kuşatılması, tam ve eksiksiz olarak görülmesidir ve rü'yetten daha kapsamlıdır. Allah ise yön ve sınırı olmadığı için idrak/ihata edilemez. Ama O'nun ihata edilmeksizin keyfiyetsiz olarak görülmesi mümkündür.[66]

3. Ehl-i Sünnet'e göre *"... (Musa) "Rabbim! Bana kendini göster; seni göreyim" dedi. (Rabbi): "Sen beni asla göremezsin..."*[67] ayeti Hz. Musa'nın rü'yet talebinden hareketle rü'yetin delilidir. Rü'yet imkânsız olsaydı o, böyle bir talepte bulunmazdı. Aksi halde Hz. Musa'nın talebi, O'nu bilmediğini ve dolayısıyla risâlet görevine uygun olmadığını gösterirdi.[68] Hz. Musa'nın imkânsız bir şeyi Allah'tan talep etmesi düşünülemez. Onun "kelîm" olarak nitelendirilmesi de Allah hakkında mümkün olanı ve olmayanı bilmesini gerektirir.[69] Üstelik Allah onu talebinden men ederek ümitsizliğe de düşürmemiştir. Bilakis kendisinin görülmesini dağın yerinde durmasına bağlamıştır. Rü'yetin mümkün bir şarta bağlanması, Allah'ın

---

[57] Kâdî Abdülcebbâr, *a.g.e.*, 243-244; *a.g.e.*, IV, 198.
[58] Kâdî Abdülcebbâr, *Muğnî*, IV, 202; Nîsâburî, *Fi't-Tevhîd*, 603-604.
[59] Kâdî Abdülcebbâr, *a.g.e.*, 246.
[60] Eş'arî, *İbâne*, 13; el-Îcî, *el-Mevâkıf*, 305; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsıd*, IV, 194.
[61] Bkz. Zuhruf 43/71; Fussilet 41/31; Enbiya 21/102.
[62] Bkz. Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 122; Eş'arî, *el-Lum'a*, 65; *İbâne*, 13, 18; Nesefî, *a.g.e.*, I, 523; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsıd*, IV, 194.
[63] Bkz. Eş'arî, *el-Lum'a*, 65; *İbâne*, 14; Yeşilyurt, *Tanrı'nın Aşkınlığı Bağlamında Rü'yetullah Sorunu,* 262.
[64] Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd,* 126-127; Teftâzânî, *a.g.e.,* 188.
[65] Râzî, *Meâlimu Usûli'd-Dîn*, 71.
[66] Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 120-121; *Te'vilât*, II, 156; Râzî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr,* XIII, 127-128; Teftâzânî, *a.g.e.,* 188.
[67] Â'râf 7/143.
[68] Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 120-121; Râzî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, XIV, 238; Nesefî, *a.g.e.,* I, 514; Bâkıllânî, *el-İnsâf*, 171-172.
[69] Cürcânî, *a.g.e.,* VIII, 132.

görülmesinin mümkün olduğunun delilidir.[70] Hâlbuki Allah Hz. Nuh'un talebini reddetmiştir.[71] Diğer taraftan şayet Allah'ın görülmesi imkânsız olsaydı, Hz. Musa'nın kavmi kendisinden bir tanrı yapmasını istediğinde onlara "Olur, fakat bu konuda Allah'tan izin alayım." dememiş; hemen *"Doğrusu siz çok cahil bir topluluksunuz."* [72] diyerek isteklerini reddetmiştir. Dolayısıyla eğer rü'yet imkânsız olsaydı, Hz. Musa'nın, kavminin rü'yet talebini hemen reddetmesi gerekirdi.[73] Ayette geçen "len" edatı da ebedilik bildirmeyip geleceğe yönelik pekiştirilmiş nefyi ifade eder. Nitekim Kur'an'da kâfirlerin ölümü asla temenni etmeyeceği vurgulanmış,[74] hâlbuki onlar ahirette azaptan kurtulmak için ölümü isteyeceklerdir.[75] Sonuçta Hz. Musa'nın talebinin reddi bu dünya ile sınırlıdır.[76]

Râzî'ye göre Hz. Musa'nın rü'yet isteğine karşı verilen cevap tarzı da rü'yetin delilidir. Allah Hz. Musa'nın isteği karşısında görülmesini mümkün bir şart olan dağın istikrarına bağlayarak *"Beni göremeyeceksin."*[77] demiştir. Eğer Allah kendisinin görülmesinin imkânsız olduğunu belirtmek isteseydi, onun "Seni göreyim." talebine karşılık "Ben görünmem." şeklinde yanıt vermesi gerekirdi. Ayrıca Allah'ın kendisinin görülmesini dağın istikrarına bağlamasını da "Bu halinle veya dünyevî yaratılışınla beni göremezsin, şu dağa bak; o bile görkemine rağmen beni görmeye dayanamaz." manasında anlamak gerekir. Neticede Allah dağda tecelli ettiği zaman, dağ paramparça olmuştur.[78]

4. Ehl-i Sünnet'e göre *"Güzel davrananlara daha güzel karşılık, bir de fazlası vardır."*[79] ayetindeki "daha güzel karşılık" ifadesi ile kastedilen yapılan amellerin sevabı veya cennet; "bir fazlası" ifadesi ile kastedilen ise Allah'ın görülmesidir.[80] "Ziyâde" ifadesinin Allah'ı görme şeklinde anlamlandırılmasının nedeni Hz. Ebûbekir ve Suheyb b. Sinan tarîkiyle[81] nakledilen hadistir. Bu rivayet şu şekildedir: "Hz. Peygamber "lillezîne ahsenu'l-husnâ ve ziyâde" ayetini okudu ve şöyle buyurdu: Cennetlikler cennete girdiği zaman, Allah; "İstediğiniz bir şey varsa artırayım." der. Onlar da 'Yüzlerimizi ağartıp cennetine koymadın mı, cehennemden bizleri kurtarmadın mı?' derler. Ardından hemen (aradaki) perde açılır; artık onlara Rablerini görmekten daha güzel bir şey verilmiş olmaz."[82] Mu'tezile'ye göre belirtilen bu rivayet âhaddır. Bu sebeple bilgi değeri yoktur.[83] Ayrıca "ziyâde" kelimesinin Allah'ın yüzüne bakılması anlamında ele alınması, iki yönden teşbihi gerektirir. Birincisi, O'nun yüzünün olduğu ispat edilmiş olur ki bu muhaldir. İkincisi, O'nun sınır ve mahallinin olmasını gerektirir.[84] *"İman edip doğru ve yararlı işler yapanlara mükâfatlarını eksiksiz olarak ödeyecek ve lütfundan onlara daha da fazlasını*

---

[70] Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd,* 120-121; Nesefî, *a.g.e.,* I, 515; Teftâzânî, *a.g.e.,* 186; Cürcânî, *a.g.e.,* VIII, 132.
[71] Hûd 11/45-46.
[72] A'raf 7/138.
[73] Râzî, *el-Muhassal*, 185; *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, XIV, 239-240; Bâkıllânî, *et-Temhîd*, 303; *el-İnsâf,* 171; el-Îcî, *el-Mevâkıf*, 301; Teftazânî, *a.g.e,* 186, 189; Cüveynî, *Kitâbu'l-İrşâd*, 184.
[74] Bakara 2/95.
[75] Râzî, *Meâlimu Usûli'd-Dîn*, 71.
[76] Cüveynî, *Kitâbu'l-İrşâd*, 183-184.
[77] Â'râf 7/143.
[78] Râzî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, XIV, 240; Pezdevî, *a.g.e.,* 121.
[79] Yunus 10/26.
[80] Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 124; *Te'vilât*, II, 476; Eş'arî, *İbâne,* 15; Kâdî Abdülcebbâr, *Muğnî,* IV, 222; Nesefî, *a.g.e.,* I, 523; Sâbûnî, *Bidâye*, 94; Râzî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, XVII, 81; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsıd*, IV, 195.
[81] Tirmizî, Ebû İsâ, Muhammed b. İsâ, *Sünen*, İstanbul 1992, "Cennet" 16.
[82] Müslim "İman" 297.
[83] Kâdî Abdülcebbâr, *a.g.e*, IV, 222-223.
[84] Kâdî Abdülcebbâr, *a.g.e.,* IV, 223.

verecektir."[85] ayetinde de ifade edildiği üzere "ziyâde" kendi -sevap- cinsinden olmalıdır. Buradan hareketle anlam "Onlara sevabın fazlası verilecektir." şeklinde olmalıdır.[86]

Ehl-i Sünnet'e göre ayette geçen "el-husnâ" kelimesi, cenneti ifade etmektedir. Bu durumda tekrara düşülmemesi için "ziyâde"den kastedilenin cennet ve içindeki nimetlerin dışında bir şey olması elzemdir. Hz. Peygamber'den gelen haberlerin delâletiyle de "ziyâde" kelimesini rü'yet manasına hamletmek gerekir. Ayrıca ayetlerin birbirini tefsir ettiği düşünülürse, ilgili ayeti *"O gün, kimi yüzler parlayacak, Rablerine bakacaktır."*[87] ayetiyle de desteklemek mümkündür. Bu ayette cennetlikler için "yüzlerin parlaması" ve "Allah'a nazar edilmesi" söz konusu edilmektedir. Dolayısıyla "el-husnâ", yüzlerin parlaması, "ziyâde" ise rü'yet olarak anlamlandırılabilir.[88]

5. Ehl-i Sünnet'e göre *"O'na kavuşacakları günde selam ile karşılanırlar."*[89] ve *"Kim Rabbiyle karşılaşmak isterse salih amel işlesin."*[90] ayetlerinde geçen "likâ/kavuşma" ifadesi rü'yetin delilidir. Zira kavuşma görmeyi de içine alır. Bir kimse birini gördüğünde ona kavuştu da denir.[91] Mu'tezile'ye göre "likâ" rü'yetten farklı manadadır. Sözgelimi âmâ kişi "Falanla karşılaştım, yanında oturdum ve ona okudum." der ama "Onu gördüm." demez. Keza bir kimse bir başkasına "Hükümdarla karşılaştın mı?" diye sorunca "Hayır ama onu sarayda gördüm." şeklinde cevap verebilir. Belirtilen kavramlar birbirinin yerine ancak mecaz olarak kullanılabilir. Üstelik ayette geçen "selam ile karşılama" melekler tarafından yapılacaktır. *"Kim Rabbiyle karşılaşmak isterse salih amel işlesin."*[92] ayetindeki karşılaşmanın manası ise sevaptır.[93]

6. Ehl-i Sünnet *"Hayır, onlar o gün Rablerinden perdelenerek yoksun tutulmuştur."*[94] ayetinden hareketle kâfirlerin Allah'ı göremeyeceğini, müminlerin ise O'nu görebileceğini savunmuştur. Böylelikle Allah kâfirlerin kötü durumunu ortaya koymuştur.[95] Mu'tezile'ye göre perdelenme/gizlenme veya engel maddi varlıklara özgü bir olgudur. Bu durumda ayetin rü'yet dışında bir manaya hamledilmesi gerekir.[96] Bu mana ise şöyledir: "Onlar Rablerinin rahmetinden ve sevabından mahrumdurlar."[97]

7. Ehl-i Sünnet'e göre rü'yetin diğer delili hadislerdir. Buna göre Hz. Peygamber Allah'ı görmüştür, müminler de ahirette görecektir. Sahabe de bu düşüncededir. Bu konudaki rivayetlerin bazısı şunlardır: "Kıyamet gününde dolunay gecesinde kameri gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz."[98], "Sizden her birinize Rabbi tecelli edecek ve her biriniz O'nu göreceksiniz."[99], "Cennet ehli içerisinde yeri iyi olan sabah-akşam Rabbini görendir."[100], "Ayı, on beşinde gördüğünüz gibi ahirette Rabbinizi de göreceksiniz…"[101] Bu hadisler meşhurdur ve ilim ifade eder.[102] Mu'tezile'ye göre ise bu rivayetler âhâd haberlerdir. Âhâd haberlerin tevhid,

---

85 Nisa 4/173.
86 Kâdî Abdülcebbâr, *a.g.e.*, IV, 223.
87 Kıyâme 75/22-23
88 Bkz. Râzî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, XVII, 81-83; Eş'arî, *İbâne,* 15; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsıd*, IV, 195.
89 Ahzâb 33/44.
90 Kehf 18/110.
91 Pezdevî, *a.g.e.,* 127.
92 Kehf 18/110.
93 Kâdî Abdülcebbâr, *Şerh,* 266.
94 Mutaffifîn 83/15.
95 Râzî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, XXXI, 96-97; bkz. Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 126; *Te'vilât,* V, 409.
96 Kâdî Abdülcebbâr, *Muğnî*, IV, 221.
97 Kâdî Abdülcebbâr, *a.g.e.,* IV, 221-222.
98 Buhârî, "Tevhîd" 24; ayrıca bkz. Eş'arî, *İbâne*, 16.
99 Buhârî, "Tevhîd" 24.
100 Tirmizî, "Cennet" 17.
101 Müslim, "İman" 299.
102 Bkz. Talat Koçyiğit, Kur'an ve Hadiste Rü'yet Meselesi, Ankara 1974, 54-95.

adalet ve diğer prensipler açısından epistemolojik değeri yoktur. Belirtilen rivayetlerin isnatları sahih ve râvîleri ta'n edilmemiş olsa dahi onların bu haberlerde hataya düşme ve yalan söyleme ihtimallerinin olması, bunlara dayanarak kesin hüküm verilemeyeceğinin kanıtıdır. Üstelik bu rivayetlerin isnadındaki bazı râvîler de ta'n edilmiş ve bazısı da meçhuldür.[103] Bunun yanında belirtilen rivayetlerdeki ifadeler Hz. Peygamber'e ait değildir. Ona ait olsa bile bir topluluktan hikâye ederek söylemiş olmalıdır.[104]

Kâdî Abdulcebbâr'a göre "Kıyamet gününde dolunay gecesinde kameri gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz." [105] rivayetindeki rü'yet ilim manasındadır. [106] Diğer taraftan Mu'tezile'ye göre rü'yetin delili sayılan rivayetler, başka haberlerle çelişmektedir. Örneğin Ebû Kılâbe'nin Ebû Zer'den rivayetine göre, Ebû Zer şöyle demektedir: "Hz. Peygamber'e "Rabbini gördün mü?" diye sordum. O da: "O bir nurdur, O'nu nasıl göreyim?" dedi."[107] Câbir b. Abdullah'ın rivayetine göre ise Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Dünya ve ahirette hiç kimse Allah'ı göremez."[108]

Esasen Ehl-i Sünnet'in öne sürdüğü hadisler, *sahihayn* dâhil hadis edebiyatının muteber kaynaklarında birbirinden farklı râvî ve varyantlarıyla yer almıştır. Söz konusu hadislerin râvî zincirinde de yirmiden fazla sahabe bulunur. Bu durumda rüyetullaha ilişkin hadislerin de dikkate alınması elzemdir.[109] Bu düşünceden hareket eden Ehl-i Sünnet de ilgili hadisleri öne sürmüştür. Hatta ayetlerden hareketle rü'yetin imkânının belirleyicisi hadislerdir denilebilir. Mu'tezile ise rü'yetin ispatı için öne sürülen hadislerin epistemolojik değeri yoktur dese de ilgili rivayetlerin geçersizliğini kanıtlamak için kendisi de sahih hadis kitaplarında yer almayan başka rivayetlere müracaat etmiştir.[110]

Genel Değerlendirme

Mu'tezile tevhid konusundaki nassları aklın önceden belirlediği ilkelerle anladığı için rü'yetullahı imkânsız görmüştür. Böylelikle vahyin görüşünü değil, aklın öngörüsünü doktrinleştirmiş ve sonuçta aklın ulaştığı neticeyi Kur'an'a onaylatmıştır. Onlar konunun ancak bu açıdan ele alınmasıyla Allah'ın aşkın varlığına halel gelmeyeceğini savunmuşlardır.

Mu'tezile'nin rü'yetullahın reddine ilişkin aklî çözümlemesi şöyledir: Çok yakında veya uzakta, perdelenmiş, yoğunluk kazanmamış, hassas, ince ve görme hizasının dışında olan şeyler görülmez. Belirtilen engeller görmeye mani olur. Fakat bu engeller cisimler için geçerlidir. Allah'ın görülmemesi ise herhangi bir engelden kaynaklanmayıp, kendi zâtında rü'yetin imkânsızlığındandır. Başka bir ifadeyle rü'yet Allah'ın varlığının mahiyeti açısından imkânsızdır. Tevhid ilkesi de Allah'ın sıfatlarının mahlûkata benzememesini gerektirir. Bu durumda rü'yetin reddi Allah'ı tenzih etmek ve dolayısıyla teşbih ve tecsimin önüne geçmek için zorunludur.

Ehl-i Sünnet ise nasslar ve aklî delillerden hareketle rü'yetullahın mümkün olduğunu savunmuştur. O'nun görülmesi bir mekânda veya yönde olmaksızın ve arada mesafe bulunmaksızın gerçekleşecektir. Bu dünyaya mahsus görme fiilinin koşulları öte dünyada değişebilir. Allah ahirette insanın görme duyusunu daha iyi bir şekilde yaratabilir. Nasslar da ahiret şartlarının dünyadan tamamen farklı olacağını bildirmektedir. Dolayısıyla Allah Müslümanlara dünya hayatına nazaran çok daha fazla fırsatlar sunabilir. Mu'tezile ise bu

---

[103] Kâdî Abdülcebbâr, *a.g.e.,* IV, 225, 227.

[104] Bkz. Abdülcebbâr, *a.g.e.*, IV, 226; *a.g.e.*, 269.

[105] Buhârî, "Tevhîd" 24.

[106] Kâdî Abdülcebbâr, *a.g.e.*, 270, (436).

[107] Müslim, "İman" 291-292.

[108] Kâdî Abdülcebbâr, *Muğnî,* IV, 226-230; *Şerh,* 271-273.

[109] Bkz. Nevevî, Ebû Zekeriyya, *Şerhu Sahihi Müslim*, Kahire tsz., I, 425; Talat Koçyiğit, *Hadisçiler ile Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar*, Ankara 1988, 175-176; Yeşilyurt, *Tanrı'nın Aşkınlığı Bağlamında Rü'yetullah Sorunu*, 292.

[110] Kâdî Abdülcebbâr, *a.g.e.,* IV, 226-231; *a.g.e.*, 271-273.

dünyaya ait görme fiilinin şartlarını ahiret âlemi için de geçerli kılmış, buradan hareketle de rü'yeti reddetmiştir.

Kanaatimizce bu konudaki temel problemlerden birisi dünya ve ahiretin iki farklı hayat alanını temsil etmesidir. Biz sahip olduğumuz verilerle bu dünyayı ahiret ile kıyaslar ve ahiret hayatı hakkında kesin sonuçlara ulaşmak istersek yanılabiliriz. Dolayısıyla ahiret hayatı ile ilgili bilgimizin sem'iyyât kategorisinde olduğunu, ahiret inancımızı aklın ilkeleri ile değil, vahyin diliyle inşa etmemiz gerektiğini düşünmekteyiz. Ahiretteki mükâfatlar, cezalar, hayatın şekli, Allah'ı görmenin mahiyeti tümüyle gaybî konulardır ve bunlar ancak vahyin bize sunduğu veriler kadarıyla bilinebilir. Bu yüzden bu dünyada imkânsız olan şeyin ahirette mümkün olduğunu, bu dünyada Allah'ın zâtında teşbih ve tecsim ima eden rü'yetullah gibi olguların ahirette farklı düzlemde gerçekleşebileceğini ve ilâhî zâtın aşkınlığına zarar vermeyecek nitelikte olabileceğini düşünüyoruz.

Mu'tezile nazar, likâ, idrak ve rü'yet gibi kelimeleri gözle görme yerine kalben bilme/görme, bakma, bekleme, nimetlere bakma olarak anlamlandırmıştır. Böylelikle ayetlerin rü'yeti reddettiğini veya hiç rü'yet ile ilgili olmadığını iddia etmiştir. Kur'an ve hadis literatüründeki konuya ilişkin delillerin tevil edilerek tamamen mecaza hamledilmesi genel geçer bir hüküm niteliğinde kabul edilemez. Biz, Allah ve insanın iki farklı varlık alanı olduğundan, konunun öz itibariyle bir zorluk içerdiğini kabul etmekteyiz. Bu doğrultuda Allah'ın ahirette inanan müminlere zâtını bir mükâfat olarak göstermesini mümkün görürken, bunun nasıllığı konusunda tatmin edici bir açıklamanın ortaya konmasının zorluğunun farkındayız. Ancak bu konuda hatırı sayılır delil olduğundan öte dünyada, ahiretin koşullarına uygun olarak rü'yetullahın mümkün olduğunu kabul etmekteyiz. Bunu Allah'ın insana lütufta bulunması şeklinde düşünebiliriz. Ehl-i Sünnet'in delilleri olarak zikrettiğimiz nasslar, bu görüşü destekler niteliktedir.

KAYNAKÇA

Bâkıllânî, *el-İnsâf fîmâ Yecibu İ'tikâduhû velâ Yecûzu'l-Cehlu bihî*, (tah. M. Zahid el-Kevserî), Kâhire 1421.

_____, *Kitâbu't-Temhid*, (tah. İ. Ahmed Haydar), Beyrut 1993

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiü's-Sahîh*, İstanbul 1992.

Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, tas. M. Ömer Dimyati, Beyrut 1998.

_____, *Şerhu'l-Mevâkıf*, (ter. Ömer Türker-İ. Halil Üçer), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2015

Cüveynî, *Kitâbu'l-İrşâd*, tah. M. Yusuf Musa-Abdulmun'im Abdulhamid, Mısır 1950.

_____, *el-Burhân fi Usûli'l-Fıkh*, Mısır 1418.

Çelebi, *İslam İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kadı Abdulcebbar*, İstanbul 2002.

Îcî, Adududdin, *el-Mevâkıf fî ilmi'l-Kelâm*, Beyrut tsz.

Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfü'l-Musallîn*, (neş. Helmut Ritter), Wiesbaden 1980.

_____, *el-İbâne an Usûli'd-Diyâne*, Beyrut tsz.

_____, *Kitâbü'l-Luma' Fî'r-Reddi Alâ Ehli'z-Zeyğ ve'l-Bida'*, (tah. Hammude Gurabe), Mısır 1955.

Ganong, William F., *Tıbbi Fizyoloji*, (çev. Ayşe Doğan), İstanbul 1995.

Gazzâlî, *Meâricu'l-Kuds*, Mısır tsz.

Güneş, Kamil, "Mu'tezilî Düşüncede Aklın Nakilden Önce Gelmesi Meselesi Üzerine" (Kadı Abdulcebbâr Örneği), *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin İlmi Mecmuası*, sayı: 1, 2004, 135-162.

Kâdî Abdülcebbâr, Ebü'l-Hasan Abdülcebbâr b. Ahmed, *el-Muğnî fî Ebvabi't-Tevhîd ve'l-Adl*, (tah. M. Mustafa Hilmi-Ebü'l-Vefa Gânîmî), Kahire tsz.

_____, *Muğnî fî Ebvabi't-Tevhîd ve'l-Adl,* (tah. İbrahim el-Ebyârî), Mısır 1961, VII.
_____, *Fazlü'l-İ'tizâl ve Tabakâtü'l-Mu'tezile*, (tah. Fuad Seyyid), Tunus 1986.
_____, *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*, (tah. Abdulkerim Osman), Kahire 1996.
_____, *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse* (Mu'tezile'nin Beş İlkesi), (ter. İlyas Çelebi), İstanbul 2013.
Koçyiğit, Talat, *Hadisçiler ile Kelâmcılar Arasındaki Münakaşalar*, Ankara 1988.
_____, *Kur'an ve Hadiste Rü'yet Meselesi*, Ankara 1974.
Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, (neş. Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi), Ankara 2005.
_____, *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*, (tah. F. Yusuf el-Hayme), Beyrut 2004.
Mavil, Kılıç Aslan, "Bir Mu'tezile ve Mâtürîdiyye Tartışması -Rü'yetullah-, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 2014, c. 14, sayı: 2, 449-478.
Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, el-Câmiu's-Sahîh, İstanbul 1992.
Nesefî, *Tebsıratü'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, (tah. Hüseyin Atay, Şaban Ali Düzgün), Ankara 2004.
Nevevî, Ebû Zekariyya, *Şerhu Sahihi Müslim*, Kahire tsz.
Nîsâburî, Ebu Reşîd, *Fi't-Tevhîd*, (tah. M. Abdulhâdi Ebu Ride), Mısır 1969.
Pezdevî, *Usûlu'd-Dîn*, ter. Şerafeddin Gölcük, İstanbul 2013.
Râzî, Fahruddîn, *el-Muhassal*, (çev. Hüseyin Atay), Ankara 1978.
_____, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, Beyrut 1401.
_____, *Kitâbu'l-Erbaîn*, Haydarâbâd 1353.
_____, *Meâlimu Usûli'd-Dîn*, (ter. Nadim Macit), Erzurum 1996.
Teftâzânî, *Şerhu'l-Akaid*, (ter. Süleyman Uludağ), İstanbul 1999.
_____, *Şerhu'l-Makâsıd*, (tah. Abdurrahman Umeyra), Beyrut 1998.
Tirmizî, Ebû İsâ, Muhammed b. İsâ, *Sünen*, İstanbul 1992.
Ünverdi, Veysi, "Kâdî Abdülcebbâr'ın Rü'yetullahın Reddine İlişkin Dayanakları", *Bilimname*, XXVIII, 2015, sayı: 1, 206-238.
Yeşilyurt, Temel, Tanrı'nın Aşkınlığı Bağlamında Rü'yetullah Sorunu, Malatya 2001.
_____, "Rü'yetullah", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXV, 311-314.
_____, "Rü'yetullah Tartışması", (*Kelam Kitâbı içinde, Editör: Şaban Ali Düzgün)*, Ankara 2012.